

AR PAŽINO SENOLIAI ŽVAIGŽDES?

Išsibarsčiusios, nebesujungtos į senuosius dangaus ženklus, miestų žiburių stelbiamos žvaigždės tebedvelkia paslaptimi. Ką mąstę apie jas mūsų senoliai, ką ižvelgė, ką iškaitė žvaigždėtoje tamsoje?

Negausūs tautosakos šaltiniai liudija, jog mūsų krašte žvaigždės kadaise galėjo būti įsivaizduojamos kaip dangaus skliauto skylutės, pro kurias "iš dangaus mušasi šviesa".¹ Toks žvaigždžių prigimties aiškinimas plačiai paplitęs visame pasaulyje ir, matyt, yra labai senas², nes siejasi su pirmynkštėmis tautomis būdingu manymu esą dangaus skliautas yra ketas žemę dengiantis kupolas³. Galbūt žvaigždžių - dangaus skliauto skylučių įsivaizdavimas salygojo ir plačiai žinotą palyginimą: "Kiek yra rugienių skylučių ant žemės, tiek yra danguje žvaigždžių"⁴. Mīslėse žvaigždės taip pat lygintos su rėčio skylutėmis⁵ arba langeliais stoge (danguje).⁶ Randame žvaigždžių palyginimų su marškoje (danguje) išbarstytais trupiniais⁷, rečiau - šipuliais⁸, arba su varške, prikratyta katilė (danguje)⁹. Kartais žvaigždės lyginamos su nesuskaitoma daugybe avii, kurias neišmatuojamame lauke (danguje) gano raguotas piemuo - Mėnuo¹⁰. Žmonių įsivaizduotėje žvaigždės - "dangaus akmenukai"¹¹, "aniuolų akys"¹², "Saulės ir Mėnulio dukterys"¹³, "Dievo žiburiukai", kuriais naktis apšviečiamā¹⁴. Pats žvaigždžių atsiradimas taip pat siejamas su Dievo veikla. Apie Raseinius sakytą, kad žvaigždės atsiranda, kai "Dievas eina ir bado dangų šakele"¹⁵ arba - Dievas danguje pabėrė anglis ir kiekvienai davė po vardą¹⁶. Krikščionybės poveikys atsirado tikėjimai esą žvaigždės pirmiau nei žemę sutvėrė Dievas Tēvas¹⁷ arba - "žvaigždynai atsirado nuo Kristaus gimimo", o prieš Kristų, kad ir buvę žvaigždžių, tai nedaug ir nešviesių. Tik gimus Kristui jų atsirado aug ir labai šviesių¹⁸.

Galvota, kad žvaigždės esančios labai karštos ir vienai jų nukritus visa jūra galinti išgaruoti¹⁹. Žvaigždė lyginta su ugniniu kamuoliu²⁰. Panašiai kadaise žvaigždės įsivaizdavo ir senovės graikų filosofai. Tarkim, Parmenidas ir Heraklitas (VI a.pr.m.e.) jas laikė ugnies gumulais²¹. Toks įsivaizdavimas, matyt, salygojo lietuvių tautosakai būdingą žvaigždės - dangaus žvakės įsivaizdą²².

Kai kurie žmonės ir dabar tiki, kad kiekvienas turi savo žvaigždė: kiek žvaigždžių "ant dangaus", tiek ir žmonių "ant švieso"²³. Gimstant žmogui danguje užsižiebia jo žvaigždė²⁴. Švie-

saus, doro, tikinčio, turtingo žmogaus žvaigždė šviesi, tamsaus, nuodėmingo, netikinčio, varšo - tamsi, vos jūriuma²⁵.

Skaičiuoti žvaigždes, rodyti į jas pirštu buvo draudžiama, nes pataikius į savają, ji nukris, užges, o pats mirsi²⁶. Nykstant šiam tikėjimui, draudimas rodyti į žvaigždes pirštu kurį laiką dar išliko, tik buvo kitaip aiškinamas: "Žvaigždė nemégsta kad ją badytų pirštais", to nepaisant nusileidusi galis sudeginti²⁷ arba tam nudžiūna pirštas²⁸. Krikščionys ši draudimą émė sieti su Dievu: "Negalima Saulę ir žvaigždes rodyti pirštu, nes ten yra Dievas", ... "nes Dievui ir Marijai išdursi akis"²⁹.

Stebint meteo kritimą, buvo galvojama, kad žvaigždei nukritus, mirsta ir žmogus, kuriam ji priklausė. Sakyta, žvaigždės kritimas reiškia, jog mirus žmogaus "dūšia persikelia į kitą vietą"³⁰. Dažnai patikslinama, jog tai "krenta", "leikia", "skrenda" arba "veizdi vietą" (t.y. randa sau vietą) nekrikštyta "dūšia"³¹, o viena, kartą net taip: "nabašnikas, kuri Dievas ištumė iš dangaus"³². Regis, bus manyta, kad žvaigždė yra ne žmogaus sielos talpintoja ar vienas iš jos pavidalų, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, bet - tarsi angelas sargas³³, žmogui esant gyvam užtikrinantis jo sielos buvimą kūne, o po mirties nurodantis, nušviečiantis mirusiojo vėlei kelią į jai skirtą vietą pomirtiniame pasauliye³⁴. Šią mintį patvirtintų ir M. Davainio-Silvestraičio užrašyta pasaka, kurioje sakoma, kad krentančios žvaigždės šviesa lygtarnas pasitinka mirusijį kelyje į pomirtinį pasaulį ir veda ten, "ant ko yra ans žmogus užsidirbęs".³⁵

Šiandien nelengva atkurti ar įsivaizduoti senajį lietuvių pasaulėvaizdį bei požiūrį į dangaus šviesulius, tačiau iš turimos medžiagos jau aiškėja svarbus iki krikščioniškojo pasaulėvaizdžio bruožas: žemiskają būti iprasminantis ryšys tarp gyvybės žemėje ir dangaus šviesulių. Šio į pasąmonę nugrimzdusio pasaulėvaizdžio atbalsius bei nuotrupas, kaip matom, ir šiandien galima išgirsti senų Lietuvos kaimo žmonių apmąstymuose, prisiminimuose. Dar ne taip toli nutolo tas laikas, kai paprastas sodžiaus žemdirbys "dangų geriau pažinojo, negu daugelis mūsų šių dienų šviesuolių, kurie be laikrodžio ir kompaso naktį jaučiasi visai netekę laiko ir erdvės" nuovokos³⁶.

Tad pasitelkę išlikusias liaudies astronomijos žinias, jidemiau pasižvalgykime po téviškės žvaigždėto dangaus skliautą.

SIETYNAS. Jo įšvaizda, vardas ir judėjimas

Sietynas - ryškus žvaigždžių spiečius Tauro žvaigždyne, tarptautinėje astronominėje terminologijoje vadinamas Plejadomis (iš graikų ηλείαδες). Žvaigždėvardis *Sietynas* (*Sietynelis*, *Sietynukas*, džukų - *Sietynelis*, *Sietynukas*) gerai žinomas ir paplitęs visoje Lietuvoje. Plačiai, bet mažiau vartojami šio žvaigždžių spiečiaus įvardijimai - *Sietas* (*Sietas*, *Sieta*)³⁶, *Sietelis*³⁷ arba *Sietukas*³⁸. Žinomi ir *Sietinis*, *Sietinėlis*³⁹ (*Sietinis*⁴⁰, *Sietinis*⁴¹, *Sičiinis*⁴²), *Sietinys*⁴³, *Sietinas*⁴⁴, *Sietimas*⁴⁵, *Sytinus*⁴⁶ (*Synukas*⁴⁷, *Sytelis*⁴⁸), *Sytynas*⁴⁹ ir *Sytas*⁵⁰. Pažymetinės taip pat: *Sietas*⁵¹, *Setynas*⁵², *Seitinės*⁵³, *Sétynas*, *Sétynelis*⁵⁴ (*Sétynas*⁵⁵, *Sétynas*⁵⁶); be to, K.G. Milkaus žodyne (1800 m.) minimas - *Sétas*⁵⁷. Be šių pavadinimų, atskirai paminėtinė: *Žvaigždžių sietas*⁵⁸ (*Žvaigždžių sietės*⁵⁹ *Žvaigždžių sietas*⁶⁰ *Žvaigždžių sietės*⁶¹), *Žvaigždžių sýtas*⁶² bei *Dangaus sietės*⁶³. Užrašyti ir su šaknimi *siet-* nesusiję reti Sietyno pavadinimai, tai: *Dvylikinė žvaigždė*⁶⁴, *Kašikuis*⁶⁵, *Bičių spiečius*⁶⁶, *Séjkai*⁶⁷.

Iš šių metų mums žinomų Sietyno įvardijimų galima būtų

išskirti 5 pagrindinius, iš kurių atitinkamais darybos formantais išvedama visa Sietyno įvardijimų įvairovę:

Žodžių darybos formantai	1	2	3	4	5
<i>Sietas</i> (<i>Sietis</i>)	<i>Sytas</i>	<i>Sétas</i> *	<i>Sétas</i> *	<i>Sétas</i>	<i>Seitas</i> *
-ynas	<i>Siet-ynas</i>	<i>Syt-ynas*</i>	<i>Sét-ynas</i>	<i>Sét-ynas</i>	-
-inas	<i>Siet-inas</i>	-	<i>Sét-inas*</i>	-	-
-inys	<i>Siet-inys</i>	<i>Syt-inys*</i>	-	-	-
-inis	<i>Siet-inis</i>	-	-	-	-
-imas	<i>Siet-imas</i>	-	-	-	-

*(Žvaigždute pažymeti į Lietuvių kalbos žodyną (LKŽ XII) nepatekę pavadinimai, brūkšniu - žodžio forma nepaliudyta).

Sietyno išvaizda dažniausiai apibūdinama kaip "dikta", tanki žvaigždžių krūvutė (krūvkė, krūvikė, krūvytė, krūvelė, krūva). Neretai Sietynas vaizdžiai nusakomas kaip žvaigždžių "pundukas", "gumburiukas", "kalniukas", "kauburėlis", "gojukas", "kupečiukas", "kepaliukas", "šluotelė". Pasak vienu, šis žvaigždžių spiečius esąs apvalus, apskritas, panašus į smulkų sietelį miltams sijoti, pasak kitų - keturkampis, panašus į vežimą. Žinomi atskiri jo palyginimai su bažnyčios žvakių sietynu (šviestuvu) arba net trobele⁶⁸.

Sietyne dažniausiai ižiūrimos 7 žvaigždės, retkarčiais 5, 6 ar daugiau nei 7: 8, 9⁶⁹, arba net 12⁷⁰, 15⁷¹. O neretai teigama, jog ten nedideliamė pločė susispiešta daug smulkų žvaigždžių. Bet žmogaus akis dažniausiai mato 7 Sietyno žvaigždes, sudarančias netaisyklingą stačiakampį (1 pav.), panašų į vežimą, tik anaipolt ne į apvalų sietą, nebent į jo vaizdą iš šono. Kad ižiūrėtum kažką panašaus į apvalų sietą, reikia turėti labai geras akis, šiame žvaigždžių spiečiuje ižvelgiančias ne 7, o 16-17 žvaigždžių⁷² (2 pav.). Toks matymas atrodo neįtikėtinas, tačiau pažymėti atvejai, kai jauni žmonės Plejadose ižiūrėdavo nuo 14-os iki 16-os žvaigždžių⁷³. Sietyno vaizdavimą apvaliu galima aiškininti paties žodžio Sietynas sąsaja su apvaliu sietu, sietuve. Kai astronomijos žinios neteko reikšmės ir žmogus nustojo praktiniai sumetimais žvalgytis į žvaigždes, galvoje išliko ne regimasis žvaigždyno pavidalas, o asocijuotas, žodinis. Paminėtina ir tai, kad neretai Sietyno žvaigždės lyginamos su sieto skylutėmis⁷⁴.

Taigi žvaigždėvardis "Sietynas", tiksliai įvardindamas lengvai įsimenamas glaudžiai viena šalia kitos išsidėsčiusias, tarsi susietas, susispėtusias žvaigždes, gali būti vartojamas ir bendrine žvaigždyno prasme. Sietyno vardą su žvaigždžių "susisiejimui" sieja į patys žmonės. Štai kaip vieną kartą šių eilučių autoriu buvo atsakyta į klausimą - "Kodel tą žvaigždyną Sietynu vadina? - "O gal susietos šešios žvaigždės į krūvą?"⁸⁰.

Verta atkreipti dėmesį į žmonių nuomonę esą Sietynas ir kiti žvaigždynai dažniausiai yra iš 7 žvaigždžių: "...Sietynas - septynios žvaigždės/. Visi žvaigždžių ženklai, kiek jų yra, kai jsiūri geriau, tai daugiausia septynios žvaigždės būna"⁸¹. "Sietynas... - matyti kupečiuks, apvalus žvaigždžių kepaliuks tok. Atrodo septynios. Kad ir tas pavadinimas surištas su septyniais"⁸², "Kad būtų žvaigždynas/reikėjo, kad būtų apie septynias žvaigždes"⁸³. Psichologų nuomone, daugelyje kultūros reiškinių skaičius 7 ± 2 nusako optimalų žmogaus įsisamonitorinamos informacijos kiekį.

Manoma, kad šis skaičius būdingas žmogui visais jo vystymosi tarpsniais ir esąs už koduotas pačioje žmogaus mikro ir makrostruktūroje⁸⁴.

Pastebėta, kad Sietynas, esantis dangaus skliaute netoli eklip-
tikos (Saulės, Ménulio ir planetų regimojo kelio), ilgomis ląpkri-
čio naktimis prieš Adventą juda dangumi panašiai kaip vasara
Saulė. "... Tas Sietynas eina kaipio vasarą Saulé, tum pačiu ke-
liu"⁸⁵. Todėl naktį pagal Sietyną, kaip dieną pagal Saulę, spėdavo
laiką: "Laiką žmonės spėja iš Seito žvaigždės, ji kaip ir Saulé eina
apie Žemę tuo pačiu laiku; tik Saulé diena, o ji nakti"⁸⁶. "Jis
/Sietynas/ eidavo kaip Saulé, Saulės takais"⁸⁷, Sietyno judėjimas
lygintas su Ménulio judėjimu: "Sytynas .../ eina taip kaip Ménul-
lis"; "Anos /Sietyno/ žvaigždės/ man atrodo ar ne sulyg Ménuliu
ein kartu netoli..."⁸⁸.

Sietyno judėjimas dangaus skliautu dažniausiai nusakomas žodžiais: "teka", "už teka", "pasirodo", "eina", "kyla", "pakrypsta", "pasisuka", "leidžiasi", "krenta" ir panašiai. Jo padėtis danguje dažniausiai nurodoma pasaulio šalių atžvilgiu: "Sietynas pasirodo rytuose", "už teka rytuose", "Sietynas - pusryčiuose", "pakrypsta į pietus", "pasisuka į pietus", "ateina į pietus", "jeina į pietus", "paslenka į vakarus", "nukrypsta į vakarus", "nusisuka į vakarus", "leidžiasi vakaruose". Apie Sietyną aukščiausiamame taške dažniausiai yra sakoma, kad jis yra "pietuose", "vidury dangaus" ar tiesiog "aukštai". Kartais sakoma, kad jis tuo metu esąs "viršum galvos", "statmenai" arba tiesiog - "ten, kur 12-tą valandą būna Saulė". Neretai Sietyno padėtis ir paros laikas nusakomi pagal to žvagždės iškilimą virš horizonto. Deja, štai nusakoma tik bendrais žodžiais, "Sietynas pakilęs", "Sietynas aukštai", "Sietynas žemai"⁸⁹.

Gerai žinantys Sietyno judėjimą ilgomis rudens ir žiemos naktimis gana tiksliai susivokdavo laike. "Sėtynas kaip laikrodis, rodo laiką"⁹⁰, "Sėtynas pas mus Butniūnuose laikrodį atstodavo..."⁹¹. Lapkričio mėnesį, apie vidurnaktį, Sietynas - tiesiai virš galvos. Tad ir žinota: "Kai Sietynas kyla į viršu - dar prieš pusiaunaktį, kai leidžiasi žemyn, po pusiaunakčio"⁹², "Sietynėlis leidžiasi, tuoj diena bus"⁹³. Mokėta nustatyti ir tiksliau. Jeigu Sietynas yra rytuose ir užima vieną ketvirtį dangaus, tai 8 val. vakaro, jei vidury dangaus - vidurnaktis, o jei nukrypęs į vakarus ir užima pusę dangaus⁹⁴ - 3 val. ryto⁹⁵. Laiko nustatymui turėjo reikšmės ir Sietyno padėtis aplinkos, daiktų atžvilgiu: "Sėtynas un klaties, ir ainam gult"⁹⁶, "Setynas ir Grįžula ratai stovi un klates, tai jau para keltes"⁹⁷, "Sietins pas Pilikij (Pilikė - piliakalnis prie namų, vakaruose)"⁹⁸.

Rugsėjo mėnesį kulti keldavosi Sietynui atsidūrus pietryčiuose⁹⁹, o spalvyje - aukščiausiamame taške. Tuomet laikas buvo nustatomas taip: Sietynas pateka - vakaras, Sietynas pusryčiuose (pietryčiuose) - 8-9 val. vakaro, pietuose - 2-3 val. ryto, Sietynas leidžiasi - 7-8 val. ryto¹⁰⁰. Grudžio mėnesį apie Kalėdas, kai Sietynas aukščiausiai (2-3 val. prieš vidurnaktį) - ženklas vaikams eiti gulti¹⁰¹.

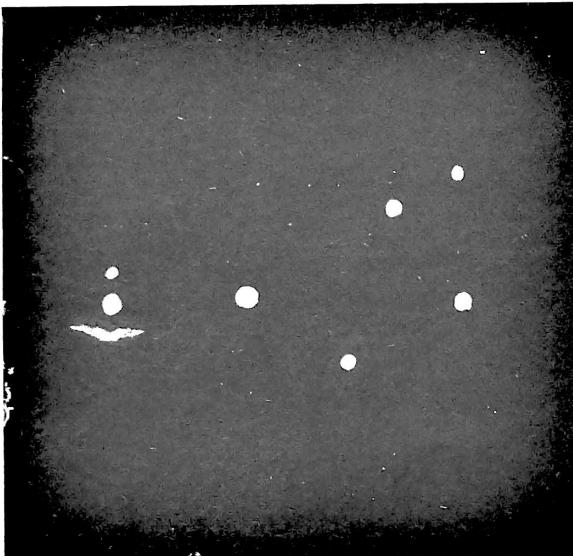
Pastebėta, kad Sietynas dangumi eina ne tik tuo pačiu keliu kaip Saulė ir Ménulis, bet ne visada, kaip Ménulis, ir matomas - čia pasirodo ryta, čia vakare, o kartais ir visai išnyksta¹⁰². Iš tiesų, balandžio pabaigoje, Saulei artėjant prie Tauro žvaigždyno, Sietynas prapuola vakaro žarose. Šakoma, jog tada nematomas jis būna visą vasarą, kai trumpos naktys¹⁰³, ir pasirodąs tik rudenį¹⁰⁴. Rugsėjo pabaigoje spalio pradžioje sutemus jis jau matomas neaukštai rytuose. Tai tiesa, tačiau visus metus žvalgantis į dangų vakarais, anksti rytais, Sietyno pasiromygm galima pastebeti gerokai anksčiau. Pats žmonių gyvenimo būdas nulémė nakties šviesulį stebėjimo laiką. Dažniausiai į žvaigždes dairytais vakare po Saulės laidos bei anksti ryta keliantis dirbtį darbų. Tokiam stebėtojui galėjo būti įsimintinos ir reikšmingos tokios išskirtinės Sietyno padėties:

- vakarinis (akroniktinis)¹⁰⁵ patekėjimas, (09 23)^x

x Čia nurodomos apytikrės regimų Sietyno padėčių datos mūsų epochoje, Lietuvos platumoje. Atkreiptinas dėmesys, kad, nustatant šias datas, turėta omeny ir nepalankūs Sietyno stebėjimo laikotarpiai ryto bei vakaro sutemy metu. Tad nurodytos datos skiriasi nuo atitinkamų teorinių astronominių.

- vakarinė kulminacija, (02 10)
- vakarinis (heliakinis) ¹⁰⁶ nusileidimas, (04 23)
- rytinis (heliakinis) patekėjimas, (07 10-15)
- rytinė kulminacija, (09 15)
- rytinis (akroniktinis) nusileidimas, (12 13)

Sprendžiant iš etnografinės medžiagos, lietuviams žemdirbiams labai reikšmingas ir laukiamas buvo Sietyno nusileidimas vakaro žarose. Su juo sieta pavasario ir žemės ūkio darbų pradžia. Kuo žemiu, saulei nusileidus, vakaruose pasirodo Sietynas, tuo arčiau pavasaris. "Jei dar Žvaigždžių sietas aukštai, tai dar toli pavasaris" (LTA 2319/13). "Jei Žvaigždžių sietas leidasi su vakarų žaromis, bus greit šiluma (pavasaris)" (LTA 2259/89/). "Sietas prapula - gegužė pradeda kukuoti"¹⁰⁷. Sietynui jėjus i vakaro žarą, jau ardavo dirvą, ruošdavosi pavasario sėjai, tad buvo sakoma: "Sietynas žarō, jautis vagō"¹⁰⁸, "Sietynas pazaroj, švis lankoj (prieš pat šv. Jurgij)"¹⁰⁹; "Pakol Žvaigždžių sietas neleidžiasi į žarą, žirgo neleisi į balą esti" (LTA 1480/22)¹¹⁰. Heliakinis Sietyno nusileidimas buvo siejamas su šv. Jurgio diena (04.23). Nuo to laiko daugiau kaip du mėnesius Saulės spinduliuose besilepantį Sietyną sunku įžiūrėti. Ir tik apie liepos 10-15-tą

1. pav. Plika akimi dažniausiai matomos 7 Sietyno žvaigždės.

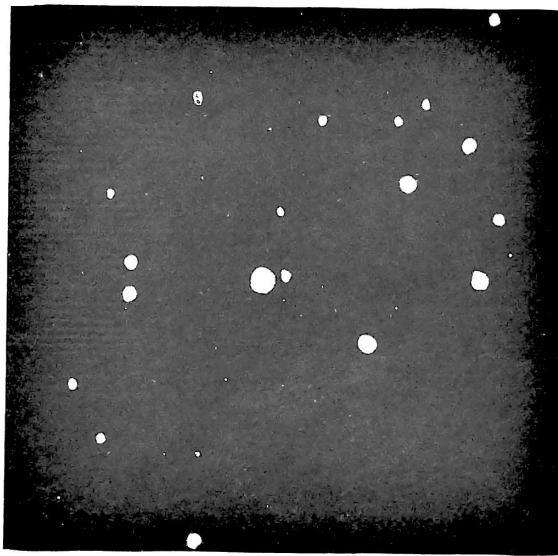
pirmą kartą ji trumpam galima pamatyti ryto žaroje. Deja, lietuviška etnografinė ir tautosakos medžiaga jokių tiesioginių žinių, patvirtinančių šio heliakinio patekėjimo stebėjimus, nepateikia, nors kitos tautos pirmajam Sietyno pasiromyui po jo nematomumo teikė daug svarbos. Be visa ko, su Sietyno pasiromyui ir dingimu buvo siejama lietingojo laikotarpio pradžia. Si sasaja ypač gaji tautose, kurios išsaugojo pirmynkių gyvenimo būdą. Kai kurios Australijos ir Afrikos čiabuvų gentys, Naujosios Gvinėjos bei Maršalo salų gyventojai mano, kad Sietyno pasiromymas po laikino nematomumo atneša lietų. Verta pastebeti, jog roménai žodži Pleiades vartojo ir poetiniams perkūnijos, liūties įvardijimui¹¹¹.

Kai kurie duomenys leistų manyti, kad seniau lietuvių taip pat bus stebėjė heliakinį Sietyno patekėjimą ir su juo siejė antros vasaros pusės lietingų dienų pradžią. Šią prielaidą patvirtintų Sietyno stebimo heliakinio patekėjimo sutapimas su liaudiškojo kalendoriaus vadinamaja septynių brolių miegančių diena¹¹², pagal kurią buvo spėjamas antrosios vasaros pusės kritulių kiekis. Esą, jei šią dieną lis, tai lis ir toliau septynių dienas arba net septynių savaites, septynių Sietyno žvaigždės. Palyginimui verta pildurti, kad Afrikos čiabuvų gentyje Eve manoma, jog Oriono pasiromyją turi lydėti lietus, trunkantis septynių dienas - tiek žvaigždžių šiame žvaigždyne¹¹³.

Septynių brolių miegančių ir septynių Sietyno žvaigždžių ryšys liaudies kalendoriuje nėra atsitiktinis. O ir tautosakoje bei visoje

mūsų kultūroje gana dažnas "magiškų septyniukų" sutapimas. Štai M. Davainio-Silvestraičio užrašyta su etiologine sakme susijunta pasaka apie Sietyno kilmę. Joje pasakyta, kad septynių Sietyno žvaigždės - tai septyni užmigę broliai (vyrai, gyvenę kaip broliai). Jie užmigę Dievo garbei savo pačių pastatytos bažnyčios Rūsyje. Minimas net jauniausio brolio, gulinčio brolių kojųgalje, vardas - Danas¹¹⁴. Tačiau labai tikėtina, kad dar nesenais laikais žvaigždėtā dangų gerai pažinoję mūsų senoliai apie liepos 10-ają prieš auštant idėmiai stebėjo šiaurės rytu padangę, norėdami nors trumpam išvysti Sietyną (Septynis brolius?), kad pagal jo žvaigždžių matomumą nuspėtų busimus orus, nes šienapjūtės laikotarpiu žmonėms ypač rūpėjo kokia bus - sausa ar drėgna - antroji vasaros pusė. Dažniausiai ji būdavo lietinga. Tai liudija ir daugelio žinotas posakis: "Lig švento Jono né visi neišprašom lietaus, po švento Jono - ir viena boba"¹¹⁵. Sietyno pasiromymo apie tą laiką laukdavo ir rusai. Jie liepos 11-ą (sen. stil.) net ir vadino - Jefimiji-stožarnicy (čia rusų Stožary - Sietynas). Manyta, kad Sietyno švėtėjimas tą dieną pranašauja sekmingą lokio medžioklę¹¹⁶.

Kita reikšminga ir laukiama Sietyno padėtis buvo jo kulminacija prieš Saulei tekant, rodžiusi rudenišnės sėjos laiko įpusėjim

2. pav. Taip atrodytų Sietynas nepaprastai gerą regėjimą turinčiam žmogui.

mą¹¹⁷. Jau XVII a. M. Pretorijus rašė, kad Sjeto buvimas tam tikroje vietoje - geras ženklas pradėti sėjā¹¹⁸. Pasak žmonių, Sietynų dangun Dievas tam ir idėjo, kad žmonės žinotų, kada reikia sėti rugius (LTA 2247/20/). "Kad Sietynas atein lig auštant į pietus - laiks rugius sėti" (LT V 382); "Sietynas pasisuka į pietus, tada reikia sėti rugius" ... (LTR 45 08/7/). Rugsėjo pabaigoje Sietynui prieš auštant rodantis jau pietvakariuose - kasdavo bulves¹¹⁹.

Taip pat buvo stebimas ir pirmasis Sietyno nusileidimas rytu. Pastebėta, kad prieš Saulei tekant jis leidžiasi apie Advento pradžią. Astronominis akroniktinis Sietyno nusileidimas įvyksta apie 11 30-12 01, bet tuo metu jo užėjimo už horizonto jau neleidžia matyti ryto žara, išblukinanti ši žvaigždžių spiečių apie 10° virš horizonto. Jei vietovė nėra visiškai atvira, ši Sietyno dingimą jau galima laikyti jo nusileidimu. Atviroje vietovėje esančiam stebėtojui regimasis Sietyno nusileidimas turėtų būti matomas apie gruodžio 13 d. Senuoju kalendoriumi tai atitinka Advento pradžią. Pagal pirmą rytinį Sietyno nusileidimą buvo sprendžiama apie būsimą pavasarijį: jei Sietynas leidžiasi prieš Adventą, tikėtasi ankstyvo pavasario, jei per Adventą - vėlyvo.¹²⁰ Tam tikra šio žvaigždyno padėtis buvo artėjančio Saulės sugrižimo ženklas: "Sietynas, sako, prieš Kalėdas nusileidžia žemyn, tai /.../ diena ein ilgyn" (LTA 2261/39/).

Nedaug išlikę žinių apie pirmajį Sietyno patekėjimą vakare. Spalio mėnesį, Saulei nusileidus, Sietynas jau matomas rytuose: "Rytuose jisai vakare. Vėluoja, vėluoja /slenka į vakarus/,"

vadinasi ir paskui jau vasarą jo nematyti"¹²¹. Trūksta duomenų ir apie vakarinės Sietyno kulminacijos stebėjimą. Turima vienintelė stebėjimo žinia, bet be datos: "Sietynėlis vakare esti dangaus vidury ir eina žemyn, kur Saulė teka. Tada žino, kad jau tuo diena bus" (LTA 2247/44).

Esama etnografinių liudijimų, jog pagal Sietyno padėtį dangaus skliaute žmonės seniau ne tik mokėjo nustatyti nakties laiką, rugiu sėjos, bulvių sodinimo metą, bet ir susivokdavo, kada reikia maiti grūdus, sijoti juos arba pradėti dirbdintis žvejybos įrankius¹²². Žiemą, atrodo, apie Kalėdas, iš Sietyno buvo spėjama ir ateinančią metų naudu. Manya - "Jei Sietynas eina paskui šviesias žvaigždutes, šeimyna bus brangi..." ir atvirkščiai¹²³. Visa tai rodo, kad dar visai netolimoje praeityje Lietuvos kaimo žemdirbiai gerai pažino regimąjį Sietyno žvaigždžių judėjimą ir tas žinias sekmingai taikė kasdieniniame gyvenime.

Jonas VAIŠKŪNAS

NUORODOS:

1. LTA 1300/202/, 228/. (LTA - Lietuvių tautosakos archyvas, dabar LTR - Lietuvos Mokslo akademijos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštynas. Medžiaga imta iš Lietuvos istorijos instituto Etnografijos skyriaus Liaudies tikėjimų kartotekos). Vaiškūnas J. Apie žvaigždžių simboliką baltų pasaulėžiūroje // Liaudies kultūra. 1991. - Nr. 2. - P. 35-37.
2. Moszynski K. Kultura ludowa Slowian. - Krakow, 1934. - T. 2. - P. 35.
3. Tailor E.B. Pervobytnaja kultura. - M., 1989. - P. 171; 290. - Rusų k.
4. LTA 1048/61¹³. Taip pat: SAED 290, JBKT 218, D 373.
5. "Ant dangaus rėtis, /Ant žemės klėtis..." Žr. SŽA 136.
6. ČOTK 141.
7. LTR 2874/59; Puodžialaukės k. Rokiškio raj., Staskevičiutė M. Užrašė Dailidavičiutė V. 1985 m., VU MB RS F81, b. 1050, P. 30; ČOTK 141, LT V 449.
- 8 LT V 416.
9. Ten pat. P. 449.
10. Ten pat. Taip pat plg. P. 455.
11. LTA 2257/223/.
12. Aniuolas = angelas. LTA 2247/27/.
13. LTR 4508/45/.
14. LTA 2257/181/.
15. LTA 1300/228/.
16. LTA 1300/233. Latviams taip pat žinomas padavimas, kildinantis žvaigždes iš pabertų anglų. Tik jas paberbė vėlai naktigonėn joje bernai, norėdami pasižiesti sau kelią. Žr. LTT 37.
17. LTA 1539/30/.
18. LTA 13000/27/, /172/.
19. LMD I 639/3; Lumbių k., Suvalkų vaivad., LR, Bancevičius J. Užrašė autorius 1989 m.
20. LTA 1300/168/.
21. ΦΠΓΡΠ 227, 283.
22. SPSO 144-145; LTA 1300/250/; "... Sakydavo, jo žvakė pasibaigė - žmogus mirė. /.../ Vaikas gimsta, jam žvakę už dega Dievas". Rukšiškės k., Ignalinos raj. Užrašė autorius 1988 m.
23. LTA 1300/202. Ši nuomonė taip pat pažymėta ir autorius Seinų, Punsko apylinkėse bei jvairose Lietuvos vietovėse etnografinių ekspedicijų 1988-1992 m. metu.
24. LTA 1404/62/, LTA 2247/65/.
25. LMD I 474/602-603/, LTA 1403/1.
26. LMD I 474/1037/, LMD I 659/4; LTA 1572/69/, LTA 2247/65/, LTA 1300/28/, LTA 1487/241/.
27. LTA 1300/169/.
28. LTA 773/468/, LMD I 199/1²¹⁶/, LTA 600/17/.
29. LTA 1391/82/.
30. GPTE 60.
31. LTR 4235/51/, /158/, /322/; Vyžuonų k. Utenos raj. Judickienė J. Užrašė Nareckaitė I. 1986 m., VU MB RS F81, b. 1066.
32. Šiaudinių k. Utenos raj. Pranckienė D. Užrašė Nareckaitė I. 1986 m. VU MB RS F81, b. 1066.
33. Višinskis P. Raštai. - V., 1964 - P. 190.
34. Vaiškūnas J. Apie žvaigždžių simboliką... P. 36.
35. SPSO 144-145. Be to plg.: "Krintančios žvaigždės lydi žmogų į pomirtinį gyvenimą" (LTA 1300/142/), mirusiojo sielą krentanti žvaigždė neša į dangų (LTA 2251/371/).
36. Ignalina, Plungė, Rodinė (Gudija), Šilalė; Kelmė (LTA 2249/81/). (Cia ir toliau paprastai nurodomi regiono centrai. Pirmiausia surašomos tos vietovės, kuriose užrašytas sukirčiuotas žvaigždėvardis, po kabiliataškio - vietovės, iš kurių pavadinimo kirtis nenurodyta. Atskirais atvejais nurodomas ir šaltinis). Žr. KŽ 373 minimus siétas bei

siétas.

37. Druskininkai; Lazdijai; Rokiškis, Švenčionys.
38. Pelesa (Gudija); Punskas (Lenkija), Lazdijai.
39. Gervėčiai (Gudija), Kelmė, Švenčionys (TD IV 125), Ignalina (TD IV 126).
40. Ignalina, Šilutė.
41. Adutiškis (LTA 2265/22/), Gervėčiai (Gudija), Švenčionys.
42. Ignalina.
43. AKŽ; Švenčionys (TD IV 126), Ignalina.
44. Gervėčiai (Gudija) (LTR 4235/150/), Zarasai (LTA 2246/51/).
- Kalbart apie žvaigždėvardį *Sietinas*, kyla abejonių dėl K. Sirvydo žodynė aptinkamojo to transponavimo į *Sietynas* (žr. PLKŽ 103, 843, LKŽ XII 534) teisingumo. Šis Sietyno vardo pavidalas aptinkamas Rytu Lietuvoje, o K. Sirvydas kilęs kaip tik iš šios etnografinės srities, ir jo žodyno fonetika, morfologija būdinga Rytu Aukštaičių šnekoms (Palionis J. Lietuvių literaturinė kalba XVI-XVIII a. - V, 1967. - P. 86-89, bei Pakalka K. K. Sirvydo žodyno istorijos metmenys // PLKŽ 50-55).
45. Ignalina, Švenčionys.
46. Kelmė.
47. Punskas (Lenkija).
48. Pelesa (Gudija), Šalčininkai, Varėna; Lazdijai, Varėna (LTU 223/).
49. Šakiai (LTA 2259/90/).
50. Lazdijai (DM 292).
51. Kretinga (LTA 2243/105/).
52. Zarasai (LTA 2257/180); Ignalina (LTA 1504/1, "Setyns" - Biržai (SDG 216, Žr., taip pat SLS I 156, 159, 164).
53. Raseiniai (LTA 1300/4/).
54. Kupiškis (LTA 2260/87/-89/). Jurbarcas (KID I 80), Marijam-polė (KID I 84), LB 93.
55. Druskininkai (BD 213).
56. JSD Nr.480, JLD 220.
57. MŽ 239, 438.
58. Šilalė; Kelmė, Plungė (LTA 2319/13/, LTA 2 259/89/, LTA 1480/22/), Šilalė (LTA 2336/99/), o taip pat LŽ 321.
59. Šilalė; L. Ivinskio (1811-1881) ir A. Kasaževskio (1821-1880) raštai, žr. LKŽ XII 532.
60. Šilalė.
61. Plungė.
62. Nespausdinta A. Juškos žodyno dalis, žr. LKŽ XII 582.
63. RŽ II 327, MŽ II 438.
64. Až ušilės k., Ignalinos raj., Juodagalvienė P. Užrašė V. Grudė ir A. Musteikiéné 1989 m.
65. Teklinavu (Murowany most) k., Suvalkų vaivad., LR, Vaškevičius S. Užrašė autorius 1989 m.
66. Pošnios k., Lazdijų raj., Pavolas J., Pavolienė V. Užrašė A. Vaicekauskas 1984 m.
67. Ten pat. Be to, Pelesos ir Ramaškonių k. (Varenava raj., Gudija) greta žvaigždėvardžių Sietukas, Sietka autorius 1991 m. užrašyti ir *Sėjukai* bei *Seucy*. Vienareikiškių teigti, kad Sėjikai, Sėjukai ir Sietynas yra tos pačios žvaigždžių grupės pavadinimai, negalima - trūksta duomenų, tačiau tiketina, kad šioje lietuvių ir gudų gyvenamoje srityje vartoti keli skirtinio to paties žvaigždyno pavadinimai. A. Juškos žodyno rankraštinėje dalyje Sėjikų ir Gržiulo ratų pavadinimai sutapatinti (žr. LKŽ XII 315, 318). Ši sąsaja galbūt paaškintina ir neretai pasitaikančiu Sietyno bei Gržiulo ratų painiojimu.
68. Griškabūdis, Šakių raj., Juodaitytė S. Užrašė autorius 1992 m.; Medelio raj., Gudija, žr. CIPГП 431.
69. Papilės k., Kelmės raj., Jezerskis V. Užrašė autorius 1992.
70. LKŽ XII 582, taip pat plg. Sietyno pavadinimą Dvylikinė žvagždė (žr. 64 nuorodą).
71. Žvikelių k., Suvalkų vaivad., LLR, Zdanys J. Užrašė autorius 1989 m.
72. Normalaus regėjimo žmogus Sietyne mato 6 žvaigždes, aštresnio 7-9, o ypač aštraus - iki 11-os žvaigždžių.
73. Litrov I. Tainy neba. - C - Peterburg, 1904. - P. 611. - Rusų k.
74. LTA 2247/20/, /17/. Vilkapédžių k. Suvalkų vaivad. LLR, Leonavičius J. Užrašė autorius 1989 m.; Lumbių k. Suvalkų vaivad. LLR, Bancevičius J. Užrašė autorius 1989 m.; Pelesa, Varėna raj. Šimelionė M. Užrašė autorius 1991 m.
75. MKTL 453.
76. LTA 2313/26/, LTA 2311/43/, LTR 4508/28/, taip pat Griškabūdis, Šakių raj., Demeikis R., Kuraitis J. Užrašė autorius 1992 m.
77. "Sietinis, kitiemis Šienapjūviai" (LTA 2265/22/); Šienapjūviai arba Šefynas, saptynišas didelės žvaigždės". (LTA 2257/180/). "Jei 3 žvaigždės kartu, "sietinis" vadino. Sietinis matosi tik žiemą". (Žvirbliškės k., Ignalinos raj., Grušnienė A. Užrašė autorius 1989 m. "Tlys žvaigždikės būdava, tai vadin Sietinis. /.../ Pažiūri anie žemai visai Sietinis... (Kražiai, Kelmės raj., Limantinė B. Užrašė autorius 1992 m.). "... Sietynas ir Šienapjūviai tai tas pats, Sietynas - pagal astronomiją. O žmonės Šienapjūviai vadino". (Griškabūdis, Šakių raj. Ašmantavičienė A. Užrašė autorius 1992 m.).

78. Lušnos k., Šakių raj., Šimoliūnienė J. Užrašė autorius 1992 m.
79. LKŽ XII 534.
80. Rygiškių k., Šakių raj., Špakauskienė B. Užrašė autorius 1992 m.
81. Griškabūdis, Šakių raj., Demeikis R., Demeikienė O. Užrašė autorius 1992 m.
82. Butkiškės km., Kelmės raj., Mikutavičienė B. Užrašė autorius 1992 m. Idomu, kad vokiečių kalba sieben - septyni ir sieben - sijoti, o das Sieb - sietas, rėtis.
83. Bliuviškių k. Šakių raj., Sinkevičius J., Sinkevičienė S. Užrašė J. Šorys 1992 m.
84. Povileiko R.P., Petrovskaja T.D. Objom vospriyatija informaciji čelovekom segodnia ir prošlom - k postanovke problemy ("Velikolepnaja semiorka" 7± na kartach zemli i neba) // Interdeisciplinarnyje issledovanija XVIII/ Archeologičeskij institut i muzej na BAN. - Sofija, 1991 - P. 27-40. Čia nurodoma, kad pagrindinių žvaigždynų kontūrai žymimi ne daugiau kaip 72 žvaigždėmis.
85. SPSO 161, LTA 2243/107/, LTA 2260/89/, LTA 2312/423/ ir kt.
86. LTA 2243/107/, LTA 2260/89/, LTA 2251/308/ ir kt.
87. Griškabūdis, Šakių raj., Strimaitis J. Užrašė E. Žiemys 1992 m.
88. Griškabūdis io km., Šakių raj., Juodaityė S. Užrašė autorius 1992 m.; Butkiškės km. Kelmės raj., Mikutavičienė B. Užrašė autorius 1992 m. Taip pat žr. Gimtasai kraštas. - 1940. - Nr. 1. - P. 61.
89. LTR 4508/26/. Taip pat: LTA 2246/51/, LTA 2253/101/, LTR 4235/150/, LTA 2258/71-72/, LTA 2249/82/, LTA 2312/425/, LTA 2316/35/, LKŽ XII 532. Tikslaus laiko nustatymui latviai Sietyno aukštį nuo horizonto atsimatuodavo delnais (žr. Dabas un vēstuvės kalendārs. - Rīga, 1970, - P. 242), lenkai matu naudojo žmogaus ūgi (žr. Gladyszowa M. Wiedza ludowa o gwiazdach. - Wrocław, 1960. - P. 96). Lietuviai taip pat mokojo atskiraičiuoti Sietyno ir kitų žvaigždžių padėtį (žr. Balys J. Tautosaka apie dangų. - Sodus, Mich., 1951. - P. 19).
90. LTA 1300/4/.
91. LTR 4286/121/.
92. LTA 2256/103/. Taip pat: LTA 2246/51/, LTA 2249/81/, LTA 2312/414/.
93. Dudenisko km., Ignalinos raj., Čibirienė L. Užrašė autorius 1989 m.
94. Panašiai šią Sietyno padėti nusakydavo ir latviai: Sietynas "ant pusēs dangaus stovī" (Iersika), "Sietynas jau pusdieniuose (Jersika), "Sietynas jau linguoja pusdienių laike" (Lizuma). Tai reiškė, kad Sietynas jau tarp kulminacijos ir nusileidimo maždaug ten, kur Saulė vasaros dieną būna apie 17 val. (Paleoastronomo V. Gravičio duomenys. Žr. - Dabas un vēstuvės kalendārs. - Rīga, 1970, - P. 242-243).
95. LTA 2260/88/. Taip pat: LTA 2312/418/, /423/, LTA 2240/62/ ir kt.
96. LTA 2257/184/.
97. Pažiegės km. Zarasų raj. Užrašė J. Büga 1939 m. Plg. latvių "Kai Sietynas yra ant kūtės (tvarto), tada reikia eiti į jaujų kulti" (Jürkalnė). Žr. Dabas un vestuvės kalendars. - P. 242-243).
98. Papilės km., Kelmės raj., Jezerskis V. Užrašė autorius 1992 m.
99. Šeduva, Radviliškio raj., žr. LKŽ XII 534.
100. LTA 2312/420/. Taip pat žr.: LTR 4286/123/, LTR 4287/26/.
101. Paluobių k., Šakių raj., Armonaitė O. Užrašė autorius 1992 m.
102. "Jis/Sietynas/ mainosi, jis ir eina kaip Ménéselis". (Griškabūdis, Šakių raj., Blazgys J. Užrašė autorius 1992 m.), "Ir keičiasi - kai kada vakare matyt, kai kada ryta... Jis/Sietynas/ matyt eina kai Ménulis" (ten pat, Demeikienė O. Užrašė autorius 1992 m.).
103. N. Daugėliškis, Ignalinos raj., Gražnovienė J. Užrašė autorius 1989 m.; Untanų km., Svenčionių raj., žr. Gladyszowa M. Wiedza ludowa o gwiazdach. - Wrocław, 1960. - P. 197; Batkiškės km. Kelmės raj. Mikutavičienė B. Užrašė autorius 1992 m.
104. LTA 2247/17/.
105. Iš graikų "akros" - aukščiausias; matyt, turėta omeny žvaigždyno tolimiausia nuo Saulės padėtis.
106. Iš graikų "helios" - Saulė; mat heliaktinio nusileidimo ir heliaktinio patekėjimo metu žvaigždynas atitinkamai užėina už Saulės arba išnyra iš už jos. Ašku, stebetojui nuo žemės taip tik atrodo.
107. Šatės km. Skudo raj., LKŽ XII 532.
108. Papilės k., Kelmės raj., Jezerskis V. Užrašė autorius 1992 m.
109. Griškabūdis, Šakių raj. Andriukaitienė M. Užrašė E. Žiemys 1992 m.
110. Taip pat žr. LKŽ XII 532, 534 ir Gasparavičius K. Puodžiūnų kaimo tautosaka ir etnografija // Kraštotyra. - V, 1988. - P. 60. Pastara-jame šaltinyje klaudingai nurodyta, kad Sietynas leidžiasi į žarą auštant.
111. Dvoreckij N.Ch. Latinsko-russkij slovarj. - M., 1986. - P. 591. - Rusų k.
112. Pasak krikščioniškos legendos, septyni miegantys broliai - tai septyni jaunuoliai krikščionys, nuo Romos imperatoriaus Decijo (249-251) persekiojimo pasislėpę Seliono kalno urve. Tame urve išmiegojė 300 metų, prisikėlė, paliudydamai tikejimą kūno prisikėlimu. Žr. MNM 1426-427.
113. Gladyszowa M. Wiedza ludowa... P. 168-169.
114. SPSO 134-136.
115. LT V 383.
116. Kruglij god. Russkij zemledelčeskij kalendorj. - M., 1983. - P. 280. Vardu Stažary rusų tarmėse kartais buvo vadinti Gržūlo ratai ir net Šiaurinė Žvaigždė. Tačiau manytina, kad seniau šis Žvaigždėvardis buvo vartojamas tik Plejadoms įvardinti, nes būtent ta prasme jis gana plačiai žinomas gudams, vakarų bulgarams, serbams, chorvatams.
117. Sietyno kulminacija prieš Saulę tekant dabar stebima apie rugsejo 15-tą (X-XI a. - apie rugsejo 8-tą). Rugsejo 8-ta krikščioniška-jame kalendoriuje žinoma kaip Šv. M. Marijos gimimo diena, o liaudies kalendoriuje vadintama Ažpažėle arba Sémene. Ši diena - rudeninės séjos laiko vidurus. "Séjos ménésio vidurus buvo rugsejo 8-ta. Skaičiuo-davo 2 savaites prieš ir 2 po (Staciškės km., Lazdijų raj., Balžindis P. Užrašė A. Vaicekauskas 1984 m.). Pasak kitų, séjos laikas - 3-4 dienos prieš ir po rugsejo 8-tos.
118. Dundulienė P. Lietuvių liaudies kosmologija. - V, 1988. - P. 55.
119. "Jei Sietynas popetėj, tai bulves kasam". (Griškabūdis, Šakių raj., Andriukaitienė M. Užrašė E. Žiemys 1992 m.).
120. Panėvėžys, LKŽ XII 534. Ankstesnį ar vėlesnį Sietyno leidimą gali nulemti keli dalykai. Jei, tarsime, kad Sietynas stebimas toje pačioje horizonto vietoje, o Advento pradžia laikysis ne ketvirtos savaitės prieš Kalėdas sekmodienį, kaip įprasta būtų nytiniamė kalendoriuje (tuo atveju Advento pradžia a savaičiai slankioja nuo 11 27 iki 01 03), o pastovią šv. Andriejaus dieną (11 30), tai ankstesnį ar vėlesnį Sietyno nusileidimą galima aiškinti skirtingomis oro sąlygomis ir priehorizontinio atmosferos sluoksnio skaidrumo kitimu. Be to, galima manyti, kad šis tikejimas iki mūsų dienų atėjęs iš ikikrikščioniškojo kalendoriaus laikų, kai tikslus rytinio Sietyno nusileidimo stebėjimas prieš žemos Saulėgrįžą galėjo tarnauti senojo kalendoriaus derinimui. Panašūs tikejimai žinomi ir Lenkijoje (žr. Gladyszowa Wiedza ludowa... P. 187-188).
121. Degutinės km., Šakių raj., Laurinaitis J. Užrašė autorius 1992 m.
122. LTA 2247/17/; Gimtasai kraštas - 1940. - Nr. 1. - P. 61.
123. LKŽ XII 534 arba TŽ III 343.
- Trumpinimai
BD - Druskininkų dainos /Užrašė Juozas Balčikonis. - V, 1972.
ČOTK - Čepukienė A. Oi tu kregždela. - V, 1973.
D - Dieveniškės. - V, 1968.
DM - Džūkų melodijos. - V, 1981.
JBKT - Biržų krašto tautosaka / Užrašė Julius Janonis ir Marija Janonienė. - V, 1982.
GPTE - Gasparavičius P. Puodžiūnų kaimo tautosaka ir etnografija // Kraštotyra. - V, 1988 .
JLD - Lietuviškos dainos, užrašytos per Antaną Juškevičę. Kazanė, 1880 . - T. 1, 2; 1882. - 3; naujas leidimas: Lietuviškos dainos / Užrašė Antanas Juška. - V, 1954, T. 1, 2, 3.
JSD - Lietuviškos svodbinės dainos, užrašytos per Antaną Juškevičę... - Petropylė, 1883.
KID - Karinės istorinės dainos. - V, 1985. - T. 1.
KŽ - Kutschat F. Littauisch-deutschen Wörterbuch von Friedrich Kutschat. - Halle, a.s. 1883.
LB - Die Bildung der Nomina un Litauischen von August Leskien. - Leipzig, 1891.
LKŽ - Lietuvių kalbos žodynai. - V, 1981. - T. 12.
LMD - Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai, esantys Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.
LT - Lietuvių tautosaka. - V, 1965. - T. 3; 1968. - T. 5.
LTT - Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas, Izlase. - Rīga, 1991.
LTU - Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944-1956. - V, 1957.
LŽ - Lalas A. Lietuviškos ir angliskos kalbos žodynai. Sutaisė Antanas Lalas. Pirma dalis: lietuviškai angliska. Antra dalis: angliskai-lietuviška. - Chicago, 1915.
MZ - Mielcke Ch.G. Littauisch-deutsches und Deutsch-Littauisches Wörter - Buch. - Königsberg, 1800. - B. 1-2.
PLKŽ - Pirmasis lietuvių kalbos žodynai. - V, 1979.
RŽ - Ruhig Ph. Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon. - Königsberg, 1747. - B. 2.
SAED - Atbēga elnias devyniaragis / R. Sabaliauskienės tautosakos ir etnografijos rinktinė. - V, 1986.
SDG - Lietuvių dainų ir giesmių gaidos / Surinko kun. A. Sabaliauskas. - Helsinki, 1916.
SLS - Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos / Sudarė ir paruošė Z. Slavūnas. - V, 1958. - T. 1, 2.
SPSO - Davainis-Silvestraitis M. Pasakos, sakmės, oracijos. - V, 1973.
ŠŽA - Šliaivas J. Žeimelio apylinkės: Kultūros ir švietimo apybraiža. - K., 1985.
TD - Tautosakos darbai. - K., 1938. - T. 4.
VUMBRS - Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyrius.
MKTL - Machabcharata. Kniga tretja. Lesnaja (Aramjakaparva). - M., 1987.
MNM - Mify narodov mira. Enciklopedija. - M. 1987. - T. 1. - Rusų k.